

Avskrift accession 8881

Dalarna.

Ore.

R Engberg.

Ink. 30/10 1935.

Jakt och Djurfångst

Frågelistan besvarad för Ore socken av Ragnar Engberg i Arvet.

I. Allmänna uppgifter

Ordet jaga heter i språket *jaga* men böjes icke. Ex. *I sku sta å jaga* = Jag skall sta å jaga. Andra beteckningar för jaga finnes man också säga *stjytta*. Ex *I a wære sta å stjytta*. Gemensamt uttryck för jaga och fiska finnes ej. Jägarens benämning är *stjytt*. Jägare som jaga särskilt slag av villebråd ex. *Ålgstjytt*, *tjôdurstjytt*, *härostjytt*, *bjônstjytt* = älgskytt tjäderskytt harskytt björnskytt. Tjuvskytten kallas *tjyvstjytt*. Om man har haft god jaktlycka säges *an a haft tur*. Man hade många benämningar på jägarens egenskaper t. ex *Ä a ware jän klen stjytt* = Det hade varit en dålig jägare. Eller också *an kôm int si fôr ti stjota* = jägaren kom sig inte för att skjuta. Om en bra jägare sade man *Ä e jän bra stjytt äda*.

II Jaktmark och jakträtt

Område där djuren uppehålla sig under parningstiden kallas *bryndgrop*

III Jakttider

Tidsbestämmelserna för den egentliga skogsfågelsfångsten variera något. B. säger att man började fånga fågel omkring den 15 – 16 augusti. S. E. däremot säger att man inte började fånga fågel förrän i september. Och L säger att man brukade börja i mikelsmässtiden. Med jakten gjorde man som man tyckte och man gick ut när som helst och jagade.

IV Jaktvård.

Ingen som helst jaktvård förekom. Vid jakt på tjäder förekom det inte att hönorna sparades, men var det både hönor och tuppar tog man tupparna först inte beroende på någon jaktvård utan endast därför att tupparna voro större än hönorna.

V Viltet

Om fåglar som inte dugde att äta sade man t.ex *däm dug int jätö* Om en fågel som dugde äta sade man t ex *anda fugäLn dug jätö* När en räv eller varg e dyl blivit fullhårigt sade man att djuret hade blivit *hært*. Fotspår efter djur kallades *spôr* t ex *härospôr* *älGspôr* *bjônspôr* Man gav även akt på andra spårtecken än fotspår såsom betningsplatser spillning m.m. Djurens framfartsvägar kallas *gadd* eller *strik* t ex *härogadd* *fugäLgadd* *älGstrik* *rävstrik* När fågeln på senhösten och vintern sitter i toppen på trädet säger man *an sit på tuppem* eller *an sit i tulln*.

VI Jakten.

Vid jakt med bössa medförde man *lobyssa* = lodbössa, *kuttyjä* = kruttyg. De bössor som voro i bruk voro lodbössor och något senare även mynningsladdare. Man stöpte själv hagel och kulor. Enligt L. utsago stöpte man hagel på följande sätt. Man högg en hel hop med fyrkantiga blybitar och lade dem i en gryta sedan tog man en sten och rullade med handen stenen över de fyrkantiga blybitarna tills de blevo runda och fick den önskade storleken. När man skulle stöpa kulor hade man särskilda *lofôrma* = loformar eller kultång som den också kallas. Det gick ej att använda samma form till två bössor utan varje bössa måste ha sin särskilda form. *Kruttyjä* = kruttygen hade man hängande i en rem över axeln. Till kruttygen hörde: *krutwônä knallhattwônä, kôLjpunjen, hageLpunjen, krutmåt* = kruthornet, knallhatthornet, kulpungen, hagelpungen och krutmåttet. Enligt vad L säger skulle kruthornet vara gjort av gethorn, knallhatthornet som var större var gjort av kohorn. L säger vidare att i kulpungen, som var av läder, hade man blånor indränkta med fett. L. säger att stålet var en skruv, den liknade mycket en korkskruv men var något vidare, som skruvades på laddstaken, laddstaken stacks nu in i bösspian och man kunde lätt dra ut förladdningen detta var nu om man ville byta ut hagel mot kula eller tvärt om. L talar om att om man skulle skjuta tjäder, orrar eller harar hade man ett och ett halvt krutmått i bössan. Om man skulle skjuta ekorre eller järpe använde man bara ett krutmått. Man medförde alltid fettindränkta blånor för bössans rengörande, som nämnts, i kulpungen. Det bästa fett man fick att smörja blånorna med var ormfett som man tog av döda ormar. Om man inte hade blånorna indränkta med något fett kunde man också spotta på dem. Laddstaken kallades *laddstatjen*, säger S. E. men B säger att man också sade *laddståkon*. Som förladdning användes *to* av schaktat lin. L. säger att getingbon användes mycket ofta, han säger att det skall vara en mycket bra förladdning. Om man talar om att man har spårat ett djur kan man säga t ex *I gick å spôrid* eller *I såg spôr ättern* Om man går och jagar på spårnö heter det t. ex. *I gick å spôrid på spôrsnjo* Man spårade djur även om det inte var snö t ex på mossar och vid sjöstränder Skall man jaga älg eller räv måste man se till att man går mot vinden annars kan djuret lätt få lukt på skytten. När man ligger och lurar på vilt heter det att man *säte i hõlld*. Stället där man ligger kallas *hõlldställa*. Då man jagade flera i följe skulle en man gå med hunden de andra skulle gå på vissa påster [poster] där det kunde tänkas att djuret skulle fram. De avflådda skinnen hängdes sedan på tork. Älgskinnen hängdes på en vägg med kött sidan ut för att torka. Rävskinnen sattes upp på ett *rävbrädä* eller *vila* L. den var gjord av två brädor som voro böjda i en ände lika som brätterna på skidor. Huvudet på rävskinet sattes fast på brätterna och skinet drogs därefter på de båda brädorna. I andra änden på brädorna hade man en sticka fästad mellan brädorna. Denna sticka skulle vara för att spänna skinet. Rävskinet sattes med kött sidan ut men när den sidan var torr vändes skinet så att den andra sidan kom ut. När älg huden var torr *stjikkid däm sta å garvid å jod äLgstjinsbrakk ur häll tömär* = man skickade älg huden och fick den garvad och sedan gjorde man byxor av älgskinn eller också gjorde man tömmar. I själva Ore hade man ej jaktkalas men i Ejheden, som också här till Ore, förekom det att [ordet att struket?] sedan man varit på älgjakt säger L. Sådana jaktkalas hölls strax efter jaktens slut. Då samlades laget hemma hos en av jägarna. Man satte på en gryta med kött och när köttet var kokt tog man för sej i grytan så mycket man ville ha. Så kom brännvinsflaskan på bordet och stämningen kunde bli ganska hög på dylika jaktkalas. Att annställa skallgång kallas att *skõlla* Olika slag av skall förekom på olika viltbråd såsom *vargskõll bjônnskõll* = vargskall björnskall Inom sig valde skalllaget en *skõllfogdä* = skallfogde. Som skallfogde valdes oftast byföreståndaren. Några särskilda igenkänningstecken bars icke av skallfogden.

VII. Jakthunden

Man hade särskild benämning på hunden beroende på det djurslag den driver t ex *älghund, härohund, bjônnhund fugälhund*. Annat sätt att uttrycka vad hunden skäller på ex *an skäll på jän tjôdur* = den

skäller på en tjäder eller *an drejv jän häro* = den drev en hare. När jakthunden ivrigt trampar och gnäller innan den släpper säger man att den är *het* Benämningar för att hetsa hunden på villebrådet, om man berättar att man sagt till hunden heter det jag sade till hunden *buss å*, men om man säger det direkt till hunden heter det *bussu*. Det var sed, att om man hade skjutit en älg skulle hunden ha huvudet och huden naturligtvis fick hunden inte äta upp huden men den skulle i alla fall tillfalla hunden

VIII Fångst

De fångstanordningar man känner till äro *kLubbdjiller, snärur rävlådur = rävfällur rävgropär rävsakks*. Klubbgiller eller som L. säger stockgiller var ett giller för fåglar och harar. Man hade gillret vid en *väggadd* L. På var sida om vägen hade man slagit ner en påle däremellan tvärt över vägen lade man två stockar man gillrade nu med gillerstickor så att den ena stocken kom högre än den andra om det nu kom en fågel eller en hare och rörde vid gillerstickorna föll den högre belägna stocken ner på den andra stocken och dödade omedelbart djuret. Som synes blevo djuren dödade direkt utan några plågor. Snarorna för fågel voro gjorda av tagel och lin eller tagel och hampa. När man skulle tillverka snaror hade man tre klykor eller *sändur* L. En av klykorna hade man taglet på och en hade man linet på: Den tredje klykan hade man och snodde ihop linet på. Det fanns även snaror av mässingtråd. När man skulle gå och sätta ut snarorna bar man fågelsnarorna i hattkullen ini hatten. Harsnarorna hade man om halsen men de voro förbundna med en tross så att de inte skulle dra åt om halsen på bäraren. Man kunde bära hundratals snaror i hattkullen Den nedböjda trädstammen kallar L *sprättvinn*. Man böjde ner en ganska stor buske band fast snaran i toppen men snaran skulle vara så högt från marken som mellan lillfingret och tummen. Under snaran lade man fullt med ris därför att inte fågeln skulle få huvudet under snaran utan i stället komma direkt i snaran. Busken som snaran skulle sitta fast i var så lång att när toppen på busken ruktes upp skulle fågeln följa med upp i luften och på så sätt bli strypt. Fågeln behövde ej plågas utan när toppen på busken åkte upp drogs snaran så pass kraftigt åt att fågeln ögonblickligen dog. Det var således en regerät [regelrätt?] hängning av fågeln. Beträffande älgjakten användes *älgdrag* L. Uppsättandet av ett älgdrag gick så till att man böjde ned ett träd med toppen till marken i toppen på trädet fäste man ett spjut. Man slog ner en stake som man böjde trädet emot och band fast den med en tross den andra ändan av trossen satte man fast litet löst. (men så pass fast att den höll kvar det nedböjda trädet mot den i marken nedslagna pålen). i marken. När nu älgen kom och rörde vid trossen sprättade trädet upp och spjutet lossnade och träffade älgen. Riktigt bra draggillrare kunde gillra så precis att spjutet träffade älgen i bogen Draget brukade man mestadels ha i trånga pass. Vid älgjakten användes även snaror. Snarorna voro gjorda av hampgarn. De voro tillverkade ungefär lika som fågelsnaror men mycket grövre tråd och större. Tråden som man gjorde älgsnaror av var en tum tjock. Man satte snaran i ett träd och mitt emot trädet på andra sidan *älgstrikä* satte man upp en klyka och band fast ena ändan av snaran i den. Älgen kom nu och gick och fastnade i snaran. Dessa snaror sattes också i trånga pass. Om man har varit och vittjat snaror heter det *i gikk å let snärur*

Tider på året då man brukade fånga fågel se blad 2. jakttider. Så här säger S. E. om djillingstiden för skogsfågel. *Ä wa ti byrja i september å sä ta upp däm då ä kôm snjo*. = Det var att börja sätta ut snaror i september och sedan ta upp dem då det kom snö. Lämpliga platser för utsättande av snaror kunde t ex vara under en gran denna gran kallades då *snärugrån*. L berättar att när han bodde i Ejheden brukade han snara mycket fågel men flera gånger tog räven fåglarna ur snaran Han talade om detta för en gammal man där uppe i Ejheden. Denne talade då om hur han skulle göra för att få ha fåglarna i fred för räven. L. skulle ta en hel näve med rostigt järn, spik e dyl. och kasta detta runt omkring snaran så skulle

räven inte våga sig dit. Men kom ihåg sade den gamle mannen att det skall vara rostigt järn annars hjälper det inte.

IX Jakt på särskilda djurslag.

De jaktsätt som förekommit vid jakt på älg: jakt med lös hund, jakt med ledhund, och jakt med spjut eller sk. drag. se föregående Någon björnjakt känner man inte till, endast L talar om att han gått och spårat en björn. Han följde björnens spår från Ejheden till ett berg som kallas Jönsesåsen där vände han och gick tillbaka. Senare fick han reda på att björnen hade gått förbi Alfta i Hälsingland. Ingen vargjakt har förekommit men i samband med vargjakten kan nämnas. Man hade i de gamla fähusen mycket små gluggar i stället för fönster dessa gluggar gjordes så små att inte en varg skulle kunna komma in i ladugården Dessa små gluggar användes inte bara på fähusen i fäboden utan även hemma i byn.

Rävjakten har bedrivits i många olika former bl a. skytte för drivande hund, hetsjakt på skidor medelst saxar m.m. Skytte för drivande hund tillgick så att man släppte lös hunden i närheten där det fanns räv. Hunden letade sedan och omsider fick den väl upp räven det gällde då för skytten att finna ett lämpligt ställe att stå på där man tror att räven kommer och då skjuta honom Hetsjakt på skidor är besvärligt säger L. När man fått ut räven ur lyan gäller det att hinna upp honom med skidorna, men det är nästan omöjligt säger L. Då räven ser att den börjar bli upphunnen gör den en bukt så att den snart befinner sig i skidspåret bakom skytten där det går mycket lättare att springa än i den lösa snön. Man måste vara en mycket skicklig och uthållig skidåkare om man skall kunna trötta ut en räv säger L. Rävlya kallas i språket *rävôjdä*. Fångsredskap för räv äro: *rävlådur* och *rävgropär*. *Rävlådur* eller rävbås voro trekantiga bås av trä att ta räven i. Detta bås brukade vara gjort av torrakar. Man lade stockarna i en triangel, väggarna utgjorde endast en stock På båset gjorde man ett tak. Ena hörnet på taket gillrades upp. Inuti båset hade man lagt något bete. När räven kom och skulle ta betet slog locket på båset igen och räven blev instängd. Båset var också försett med golv så att inte räven skulle kunna ta sig ut. Det bästa betet i ett sådant rävbås var en svedd katt. Upprättstående agnförsett trä med två eller tre spetsar mellan vilka räven fastnade med fötterna kallas *rävbräder*. De voro gjorda av björk eller furu. Saxar kallas *rävsakks* *betsakks* eller *trampsakks* En del saxar de sk. *betsaxarna* lade man ner i *någo kôlldo* någon källa som var full med dy. Man satte på bete på saxen vanligtvis bestod betet av *någo katto* = någon katt. Varför man satte på någon katt berodde på att om det var något annat kött kunde en hund komma dit och fastna i saxen. Saxen gömdes nu i dyn så att bara betet syntes. När räven kom dit och skulle ta betet slog saxen igen och räven fastnade i den. Man kunde runt omkring saxen lägga ut bete för att som man sade *lukk rävän* = locka räven. Saxarna voro allmänt av stål, inte järn Före utläggandet skurades och kokades saxarna, därefter gnedos de med vax som luktade skog. Man kunde också begagna granris att smörja saxarna med. Man hade handskar på sig när man skulle lägga ut saxar. Saxarna, i detta fall *trampsaxar*, lades i snön under spåret rävspåret skulle vara orört. Som agn användes till största delen kattor Rävagn kallas *rävbetä* De vanligast förekommande rävarterna var *röräv* och *kôs[s]räv* = rödrävar och korsrävar. Man jagade mård på så sätt att man rökte ut den ur hålor och ihåliga träd. Om mården var nära roten i det ihåliga trädet kunde man ta en björkvidja och köra in den vid roten och på detta sätt skrämman mården ur trädet detta var nu om det var hål i roten. Om det däremot inte fanns hål vid roten måste hela trädet fällas omkull.

Jaktmetoder vid harjakt äro jakt med stövare och gångskytte på spårnö. Vad beträffande snaror se fågelsnaror. Tjäderjakt kallas *tjôdurjakt*. Tjäderjakten har bedrivits både med och utan hund och vid spelskytte. Då tjäderskytten gick på spel förekom det att han hade skor av lamskinn för att kunna smyga

tyst fram Snarning av tjäder under spel spel se snarning av fågel. När tjädern på spel *a släje kluntjen* och sätter näbben i vädret och väser är rätta tiden inne för skytten att springa men han får inte ta mer än högst tre steg sedan blir det att stå stilla och vänta tills tjädern nästa gång slår klunken på så sätt får man hålla på tills man kommer inom skåthåll för tjädern Vid Orrrens spelplatser byggde man skjutkojor eller som de här kallas *Wörrleuskôjur* S. E. säger att man *rôjt ihop na bôska* och gjorde en koja av. Orrskytte för bulvan har förekommit. Bulvanen bestod av en uppstoppad orre. Orre har även fångats med håv när den har grävt ner sig i snön detta skedde vid bloss. Man har även fångat orre i snaror och giller. se snarning av fågel. Ripjakten se snarning av fågel Det mest begagnade fångstsättet för järpe är att locka dem med pipa sk. *järppipa* Man använde två pipor med olika ljud den var gjord av ten eller bly men kunde också vara gjord av tjäderns pennspolar. Man jagade aldrig småfåglar. Teckenförkl.

L. = Lindström från Ejheden

B = Boman från Norrboda

S. E. = Stut Erik från Arvet.